

В. В. Желанова, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

В. В. Теплинська, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПЕРШОГО КЛАСУ

Желанова В.В., Теплинська В.В.

Засоби стимулювання пізнавальних інтересів учнів першого класу

В статті розглядається одна з найбільш актуальних проблем особистісно-орієнтованої педагогіки – стимулювання пізнавальних інтересів учнів першого класу. Розглянуті основні підходи до визначення поняття “пізнавальний інтерес” та висвітлені найпоширеніші засоби його стимулювання в учнів першого класу.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, засоби стимулювання пізнавальних інтересів, пізнавальна активність.

Желанова В.В., Теплинская В.В.

Способы стимулирования познавательных интересов учеников первого класса

В статье рассматривается одна из актуальных проблем личностно-ориентированной педагогика – стимулирование познавательных интересов учеников первого класса. Рассмотрены основные подходы к определению понятия “познавательный интерес” и представлены наиболее известные способы его стимулирования у учащихся первого класса.

Ключевые слова: познавательный интерес, способы стимулирования познавательных интересов, познавательная активность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

В контексті модернізації початкової освіти все більшої ваги набувають якості особистості, які визначають її “суб’єктну” участь в навчально-виховному процесі. Особлива увага при цьому приділяється мотиваційній сфері особистості, зокрема її пізнавальним інтересам.

Формування у шестирічних першокласників пізнавальних інтересів є необхідною умовою розвитку їхніх пізнавальних здібностей; зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал, виховання прагнення до самоосвіти, формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння знаннями з навчальних дисциплін. За сприятливих умов інтерес виступає засобом живого, захопливого навчання й згодом трансформується у стійку рису характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Різні аспекти зазначеної проблеми є предметом педагогічних (В. Лозова [1], О. Савченко[2], М. Савчин[3], Г. Щукіна[4]) та психологічних (Б. Ананьєв [5], О. Киричук [6], С. Рубінштейн [7]) досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашої статті є висвітлення ефективних засобів стимулювання пізнавальних інтересів учнів першого класу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття “пізнавальний інтерес”. Зазначений феномен розглядається як інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, яка супроводжується прагненням глибше пізнати їх особливості, майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій (М. Савчин [3, с. 56]); як прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності (О. Савченко [2, с. 361]); як вибіркова спрямованість особистості, звернена до області пізнання, до її пізнавальної сторони і самого процесу оволодіння знаннями (Г. Щукіна [4, с. 53])

Як бачимо, зазначені підходи не суперечать, а доповнюють один одного. Ми ж, спираючись на визначення О. Киричука [6], визначаємо пізнавальний інтерес як емоційно усвідомлену, вибіркoву спрямованість особистості,

звернену до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності.

Виховання активного ставлення до знань, до науки взагалі і до навчальної діяльності зокрема неможливе без інтересу до пізнання. Саме тому педагоги і психологи прийшли до усвідомлення необхідності стимулювання пізнавальних інтересів учнів.

У психолого-педагогічній літературі виділяють наступні засоби та форми стимулювання розглядуваного нами феномену, які об'єднані в три групи:

1) стимулювання навчального інтересу за допомогою змісту навчального матеріалу;

2) стимулювання навчального інтересу у процесі організації навчальної діяльності;

3) стимулювання навчального інтересу через встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин між учасниками навчального процесу.

До групи засобів стимулювання навчального інтересу за допомогою змісту навчального матеріалу Г. Щукіна та О. Киричук відносять наступні стимули: новизна змісту навчального матеріалу; ознайомлення учнів з сучасними науковими досягненнями; збагачення програмного матеріалу додатковою інформацією; оптимальне поєднання творчих та репродуктивних завдань.

До групи засобів стимулювання навчального інтересу у процесі організації навчальної діяльності можна віднести наступні: використання завдань дослідницького та творчого характеру; дидактичні ігри; стимулювання пізнавальної активності шляхом створення ефекту здивування й емоційного захоплення; використання інтерактивних методів навчання; стимулювання пізнавального інтересу через ефект незавершеності (ефект Б. Зейгарнік) [8], створення "ситуації успіху" та ін..

До засобів стимулювання навчального інтересу через встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин між учасниками навчального процесу відносять: створення позитивного емоційного тону пізнавальної діяльності;

емоційність вчителя; взаємна підтримка в діяльності вчителя і учнів; використання методів змагання та заохочення. Вибір засобів стимулювання пізнавальних інтересів обумовлений, перш за все, урахуванням вікових особливостей дітей, у нашому випадку – шестирічних першокласників.

Початок шкільного навчання – особливий період в житті людини. В цей час змінюється соціальна ситуація розвитку, провідною стає початкова діяльність з елементами дидактичної гри.

Характерною особливістю першокласників є їх спрямованість на сам процес навчання, тобто на його зовнішню організацію. У перший рік навчання учнів цікавлять в першу чергу окремі факти, явища, події, тобто захопливість матеріалу, який вивчається на уроці. При цьому пізнавальні інтереси дитини характеризуються переважно орієнтацією на вчителя. Першокласнику цікаве не будь-яке нове знання, а перш за все те, яке він отримує від учителя [9, с. 274]. Це обумовлено такою віковою особливістю молодших школярів, як значущість для них особистості вчителя [10]. Отримавши схвалення педагога, позитивну оцінку власної діяльності у першокласників виникає відчуття самоповаги, виникає бажання проявити себе з кращої сторони, продемонструвати свої здібності. У результаті цього, навчальна діяльність стає засобом самоствердження дитини не тільки серед авторитетних дорослих, а й серед ровесників. Зважаючи на це, вкрай важливу роль на даному етапі відіграють такі засоби стимулювання пізнавального інтересу, як словесне оцінювання учнів вчителем, заохочення, похвала за певні успіхи. У результаті цього, учень набуває впевненості у собі, самостверджується, у нього виникає бажання ще раз пережити успіх й заслужити схвалення педагога.

На початку навчання у навчальній діяльності першокласника домінують мотиви, пов'язані з орієнтацією на зовнішню організацію процесу навчання (мотив підтвердження нового статусу, мотив заохочення). Це пов'язано з освоєнням нової соціальної ролі “Я-учень”. В системі мотивів, які спонукають шестирічних першокласників до навчальної діяльності, головне місце займає значимість самого процесу навчання як соціально-цінної діяльності. Даний

мотив дитини виявляється настільки сильним, що визначає її позитивне ставлення до діяльності навіть тоді, коли вона практично позбавлена для нього безпосереднього пізнавального інтересу [9, с. 273].

Ігрова діяльність для учнів початкової школи продовжує посідати значне місце в їх житті і не втрачає для них своєї привабливості. Через це, використання дидактичних ігор у навчальному процесі є одним із провідних методів стимулювання пізнавальної активності першокласників. До того ж, надання завдань і вправ переважно в ігровій формі сприяє скороченню адаптаційного періоду, адже ігрова діяльність є найбільш освоєним видом діяльності зазначеної вікової категорії дітей. У педагогічній літературі виділяють такі види пізнавальних ігор для молодших школярів: ігри-вправи, ігри-загадки, ігри-змагання, сюжетно-рольові ігри та ігри-мандрівки [11]. Багато психологів та педагогів наголошують на винятковому значенні гри для інтелектуального розвитку молодшого школяра, оскільки в ході гри можуть виникнути такі комбінації матеріалу і така орієнтація у його властивостях, які можуть привести до подальшого використання цього матеріалу як знарядь при розв'язанні завдань [12, с. 332].

Зважаючи на те, що пам'ять і увага шестирічних першокласників характеризуються мимовільністю, у роботі з даною віковою категорією дітей використовують метод створення ефекту здивування й емоційного захоплення, тобто використання проблемності, інтриги, парадоксів. Даний метод передбачає формування пізнавальних інтересів на основі розвитку у шестирічних дітей сфери почуттів, передусім таких, як подив при зустрічі з незвичайним, несподіваним, тим, що суперечить власному досвідові або уявленням, вагання і сумніви в процесі пошуку, радість відкриття, радість від вирішення проблеми. Стимулювання пізнавальної активності та інтересу першокласників здійснюється також через ефект Б. Зейгарнік, який базується на принципі "незавершеності". У своїх працях В. Сухомлинський зазначав: "Залишайте що-небудь недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналась" [8]. Розповідаючи про щось учням,

учитель може зупинитися і не завершити свою розповідь, залишаючи дитині змогу самій включитися у вирішення проблеми, у процес “здогадування”, тобто створюючи умови для пробудження пізнавального інтересу.

Якщо у перші дні шкільного життя учнів найбільше цікавлять завдання вчителя, які необхідно виконувати, то з часом, приблизно у другій чверті, їхній інтерес розпочинає поширюватися на результати власної діяльності. Поступово у процесі нагромадження знань першокласники починають виявляти інтерес до змістовного боку навчання. [6, с. 45]. На даному етапі актуальними стають методи стимулювання навчального інтересу за допомогою змісту навчального матеріалу, суть яких полягає у формуванні та підтримці пізнавального інтересу за допомогою розширення змісту навчального матеріалу, використання цікавих, захоплюючих фактів, відомостей, фольклорного матеріалу тощо.

Оскільки характерною особливістю молодших школярів є домінування мимовільної уваги, спрямованої на нові, яскраві, несподівані об’єкти [10, с. 51], для емоційного піднесення тону учнів необхідний елемент новизни: нова інформація, нові способи її подачі тощо. Саме через це у процесі роботи з першокласниками незамінним є метод створення ситуації новизни на уроці, який передбачає прагнення вчителя у процесі викладання дібрати і вміло використати інформацію, яка вражає своєю незвичайністю. Коли учень відчуває, що за допомогою нової цікавої інформації він збагачує свої знання, свій словниковий запас, свою особистість, він починає цінувати кожну хвилину перебування в школі.

Невід’ємною складовою процесу стимулювання пізнавального інтересу є використання методу збагачення програмного матеріалу. Одним із корисних джерел додаткової інформації є прислів’я і приказки, яким К. Ушинський надавав великого значення, як могутньому засобу збудження інтересу до рідної мови, історії, культури. Додаткова інформація може коригувати зміст і способи навчання, а також виконувати функцію зовнішнього стимулу, що необхідний для розвитку інтересу до навчання.

У системі міжсуб'єктної особистісно-орієнтованої парадигми навчання одним з провідних засобів формування пізнавального інтересу виступає використання інтерактивних (з англ. *inter* – взаємний, *act* – діяти) методів навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається в умовах постійної взаємодії всіх учнів, у взаємонавчанні (груповому, колективному, навчанні у співпраці), де вчитель і учні є рівноцінними суб'єктами навчального процесу [14, с. 8–10]. Існує велика кількість інтерактивних методів навчання, зокрема: “суд від свого імені”, “акваріум”, “мікрофон”, “навчаючи – вчуся”, “незакінчені речення”, “дерево рішень”, “прес”, “асоціативний куш”, “клаптикова ковдра”, “обери позицію”, “діаграми Ейлера”, “два-чотири, всі разом”, “карусель”, “ротаційні (змінювані) трійки”, “мозковий штурм”, “броунівський рух”, “мозаїка”, “клаптикова ковдра” та ін.. Така форма організації навчання допомагає вчителю стимулювати пізнавальну активність молодших школярів, а отже заохочувати їх до навчання й формувати стійкий пізнавальний інтерес.

Важко переоцінити такий засіб стимулювання пізнавальних інтересів в процесі організації та здійснення навчальної діяльності першокласників, як створення “ситуації успіху”. Серед найпоширеніших прийомів створення ситуації успіху можна виділити наступні: “радість класу” – емоційний відгук оточуючих на успіх члена колективу; “лінія горизонту” – перший успіх дитини одразу підхоплюється вчителем і учень отримує пропозицію повторити виконання завдання на більш високому рівні, ніби “відсуваючи лінію горизонту”; “авансування” – вчитель в індивідуальній роботі виконує з учнем завдання, а потім у класі дає подібне завдання, що самостійно виконується учнем, і він відчуває успіх; приховане інструктування дитини – натяк, порада вчителя щодо способу виконання завдання (“Можливо, краще розпочати з...”); внесення мотиву – акцентування уваги учня на тому, заради чого і кого здійснюється певна діяльність (“Без твоєї допомоги товаришам не впоратись...”); висока оцінка деталі – акцентування уваги не на результаті в цілому, а на якійсь його окремій деталі (“Тобі особливо вдалося...”); зняття

страху – формування в учнів такої установки на виконання завдання, яка сприяє подоланню невпевненості учнів у власних силах, страх перед оцінкою оточуючих (“Це завдання дуже легке, ми такі вже виконували”) та ін..

Формування пізнавальних інтересів молодших школярів багато у чому залежить від системи взаємовідносин, які склалися між вчителем та учнями. Саме тому виділяють групу методів стимулювання пізнавального інтересу через встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин між учасниками навчального процесу. Першочерговим завданням вчителя, на думку Г. Щукіної, є створення комфортних психологічних умов навчання, які проявляються на уроці в емоційному тонусі діяльності учнів [4, с. 169]. Варто намагатись досягти такого емоційного тону, який би сприяв активізації учнів, виникненню й укріпленню у них пізнавального інтересу. Формуванню позитивного емоційного тону сприяє інтелектуальне налаштування школярів учителем, завдяки чому в процесі навчання в учнів з’являється радість пізнання і задоволення успіхом; сумісна захопленість діяльністю, в якій вчитель, немов би знаходиться на рівних з учнями; енергійний стиль проведення уроку, що сприяє наполегливій та активній роботі всіх учнів над виконанням завдань.

Підтримці позитивного емоційного тону на уроці сприяє такий стимул зміцнення пізнавального інтересу, як взаємна підтримка вчителя і учнів в процесі навчання [4, с. 179]. Суть даного засобу стимулювання пізнавальної активності полягає в наданні вчителем підтримки ініціативи учнів, надання двосторонньої підтримки (як збоку учнів, так і збоку вчителя) в умовах проблемної ситуації, виявленні підтримки учителя з боку учнів у формі активної уваги і адекватності відповідної реакції (сміх у відповідь на жарт, зосередженість при розгляді складного матеріалу і т.п.).

Першокласники відзначаються яскраво вираженим прагненням до першості, до демонстрації власних здібностей, сил, умінь. Зважаючи на цю вікову особливість, у формуванні пізнавальних інтересів зазначеної категорії дітей провідну роль відіграє використання методів заохочення і змагання. Введення елементів змагання у навчальний процес активізує учнів, мотивує їх

навчальну діяльність. Роль заохочення у зміцненні пізнавальних інтересів полягає в емоційному приливі інтелектуальних і моральних сил, які відчуває учень, до якого адресоване заохочення. Аргументовані позитивні оцінки і схвалення вчителя й однокласників сприяють формуванню впевненості учня в собі і налаштовують на активну навчальну діяльність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого їх розвитку. Таким чином, пізнавальний інтерес є одним з видів особистісних інтересів. Він пов'язаний з процесом пізнання, який характеризується прагненням проникнути в сутність явищ, пізнанням теоретичних, наукових основ певної галузі знань, відносно стійким прагненням до постійного глибокого й ґрунтовного їх вивчення. Розглядуваний феномен виступає потужним активатором, стимулятором навчальної діяльності, реальних предметних, учбових, творчих дій і життєдіяльності загалом. Наявність в учнів стійких пізнавальних інтересів забезпечує активну, творчу діяльність учнів у процесі оволодіння знаннями і способами діяльності.

Пізнавальний інтерес не є вродженою стійкою властивістю особистості, а формується у процесі життя під впливом умов і факторів, які сприяють його виникненню й поглибленню. Саме цим і обумовлюється необхідність його стимулювання, у тому числі і в учнів першого класу, яке здійснюється за допомогою таких засобів, як використання дидактичних ігор у процесі навчання; створення ефекту здивування й емоційного захоплення; збагачення програмного матеріалу додатковою інформацією; оптимальне поєднання творчих та репродуктивних завдань; використання інтерактивних методів навчання; стимулювання пізнавального інтересу через ефект незавершеності; використання методів змагання та заохочення, створення ситуації успіху на уроці тощо. Важливо, також, щоб кожен вчитель початкових класів проводив спостереження за навчальною діяльністю учнів свого класу й відмічав для себе ті методи, прийоми та форми роботи, які сприяють активізації учнів, появі в них допитливості та пізнавального інтересу з метою їх подальшого застосування у процесі організації навчального процесу. Засоби стимулювання

пізнавальних інтересів молодших школярів, які зустрічаються у психолого-педагогічній літературі – далеко не весь інструментарій, за допомогою якого здійснюється вплив на пізнавальну активність учнів, адже у кожного вчитель є свій набір методів та прийомів стимулювання пізнавального інтересу саме тих учнів, з якими йому доводиться співпрацювати.

Література

1. **Лозова В.І.** Пізнавальна активність школярів: (Спецкурс із дидактики): навч. посібник для пед. ін.-тів / В.І. Лозова – Харків : Основа, 1990 – 89 с.
2. **Савченко О.Я.** Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко – К. : Генеза, 2002 – 368 с.
3. **Савчин М.В.** Вікова психологія : навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко – К. : Академвидав, 2005 – 360 с.
4. **Щукина Г.И.** Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина – Москва : Педагогика – 1971 – 352 с.
5. **Ананьев Б.Г.** Психология педагогической оценки / Б.Г. Ананьев // Избран. психол. труды. – Москва, 1980. – 240 с.
6. **Киричук О.І.** Навчальні інтереси молодших школярів / О.І. Киричук – К. : Рад. школа, 1982. – 128 с.
7. **Рубінштейн С.Л.** Проблемы общей психологии / С.Л. Рубінштейн – Москва : Педагогика, 1973. – 423 с.
8. **Большакова І.** Зроби працю школяра джерелом розумового задоволення і духовної радості / І. Большакова // Поч. шк. – 2005. – №1 – С. 5–9.
9. **Психология** человека от рождения до смерти / Под ред. А.А. Реана – Санкт-Петербург : прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656с.
10. **Заброцький М.** Вікова психологія : навч. посіб / М. Заброцький. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.

11. **Коллективная** учебно-познавательная деятельность школьников / под ред. И. Первина – Москва : Педагогика, 1985 – 144 с.

12. **Эльконин Д.** Психология игры / Д. Эльконин – Москва : ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

13. **Сухомлинський В.О.** Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1973. – 288 с.

14. **Побірченко Н.** Інтерактивне навчання в системі освітніх технологій / Н. Побірченко., Г. Коберник // Початкова школа – 2004 – №10 – С. 8 – 10.

Zhelanova V.V., Teplinskaya V.V. Methods of stimulation of cognitive interests of pupils of first form

In the article one of issues of the day of personality-oriented is examined pedagogics is stimulation of cognitive interests of pupils of first form. The basic going is considered near determination of concept “cognitive interest” and the most known methods of it stimulation are presented at a pupils of first form.

Keywords: cognitive interest, methods of stimulation of cognitive interests, cognitive activity.

Відомості про авторів

Желанова Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, докторант Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Теплинська Валентина Володимирівна – студентка 3 курсу спеціальності «Початкова освіта» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.